

УДК 323.172:061.1ЄС(043.5)

Узун Ю. В.

д-р політ. наук, доцент,
кафедра політології,
ОНУ імені І. І. Мечникова,
к. 37, Французький бул., 24/26,
м. Одеса, 65058, Україна
E-mail: uzun.ulia76@gmail.com
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-3575-3139>
DOI <https://doi.org/10.32782/2707-5206.2024.37.13>

ТЕРИТОРІАЛЬНА ПОЛІТИКА В БАГАТОСКЛАДОВИХ СИСТЕМАХ ЯК ОБ'ЄКТ ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНОГО АНАЛІЗУ

Стаття «Територіальна політика в багатоскладових системах як об'єкт теоретико-методологічного аналізу» присвячена аналізу еволюції методологічних підходів наукового дослідження територіальної політики. В статті вказуються етапи методологічного розвитку аналізу територіально-політичних систем (ТПС), що супроводжувалося трансформацією домінуючого об'єкту досліджень від: 1) «великих» ієрархічних «життєвих просторів» націй-держав; до 2) «мезорівня» ТПС і до 3) «мультимодальних просторових одиниць», що діють за Постмодерною логікою політичних акторів і досліджуються з 60-х рр. XX ст. на основі структуралізму, конструктивізму. Зазначено, що політичні процеси останніх семи десятиліть демонструють деконструкцію світового Порядку, що супроводжується реструктуризацією національно-політичних систем через посилення глокалізації. В статті досліджується злам «методологічного націоналізму» і заміна низхідної логіки аналізу висхідною, коли децентралізація національного в глобальному змістила увагу дослідників, стала інструментом просторово-територіальної деконструкції. В статті зазначено, що політичний процес, що конструюється в глобальному вимірі демонструє перетворення територіально-політичного простору з умови політичного процесу на результат політичного конструювання, де територіальна політика є комплексом заходів забезпечення територіального розвитку та стабілізації політичних систем. В першій частині статті «Територіальне володіння» VS. «Просторовий розвиток» автор розглядає методологічний поворот пов'язаний з інституціоналізацією європейської інтеграції в ЄС на тлі трансформації політичних зв'язків в постколоніальних системах. Зазначається, що ЄС став моделлю реалізації стратегії просторового розвитку складних політичних систем в умовах детериторіалізації політичного процесу, де концепт «територіальних володінь» було трансформовано на «просторовий розвиток», а регіон став модульною одиницею деієрархізації та децентралізації ТПС. В другій частині статті розглянуто теоретичні напрями, інтегровані в комплекс дослідження «територіальної політики»: федеральних досліджень (Federal Studies), місцевого самоврядування (Local Government Studies); багаторівневого управління (Multilevel Government Studies); поліцентричногорядування (Polycentric Governance); електоральної географії та урбаністики.

Ключові слова: територіальна політика, методологія, політичні процеси, деконструкція світового порядку, конструктивізм, просторовий розвиток, децентралізація.

Деконструкція соціально-політичних систем, розпочата в умовах глобалізації та денационалізації простору політичних відносин залишається **актуальним** об'єктом наукового дискурсу з кінця другої половині XX ст.

Циклічні процеси регіоналізації, децентралізації та, зворотньої неоконсолідації на хвилі «консервативної революції» демонструє історія держав Європи. В тому числі і сучасна історія, де інтеграційний рух ЄС на основі ідеї «Європи регіонів» в середині ХХ століття протистояв альтернативним ідеям: 1) «Європи Батьківщини» як ідеї «реконцептуалізації інтеграції на основі національного протекціонізму», так і ідеї 2) «централістської глобалізації». Логіка інтеграції на основі ідеї «Європи регіонів» відповідала впровадженню «глокалізації», де ключовим актором було визнано «місце» не як «локус», а як «топос», не як «розміщення», а як безперервний та вкрай політизований процес розвитку базової територіальної одиниці. Децентралізація національного в глобальному змістила акценти, увагу дослідників, стала інструментом просторово-територіальної деконструкції світового Порядку.

Отже, *метою* наукового переосмислення є визначення особливостей теоретико-методологічного аналізу територіальної політики в багатоскладових системах, а також тенденцій теоретичного розвитку досліджень територіальної політики.

«Територіальне володіння» VS. «Просторовий розвиток»: методологічний поворот в дослідженнях територіально-просторової основи політичних процесів.

Методологічний аналіз територіально-політичних систем (ТПС) розвивається з середини ХІХ ст., постає академічним наслідком політичного запиту на обґрунтування політико-територіальних стратегій розвитку політичних акторів. Це обумовило історичну трансформацію домінуючого об'єкту досліджень, його функціональних характеристик від

1) «великих» ієрархічних «життєвих» просторів націй-держав, що уособлювали «геобіосоціальну єдність» і за Вестфальською (Модерною) традицією орієнтувалися на формування панрегіональних просторів, і визначалися об'єктом геополітичних досліджень (К. Гаусгофера, Ф. Наумана, Ф. Ратцеля, Ф. Челлена, К. Штруппа, К. Шмітта та інших) до

2) «мезорівня» територіально-політичних систем (держави та їх союзи), визначення якого демонструвало прагнення досягнення наукової «об'єктивності» шляхом усунення суб'єктивізму, когнітивного конструктивізму, та дослідження за допомогою компаративного підходу та метричних методів аналізу – скалоцентризму (Ф. Шеффер, В. Айзард, У. Тоблер, М. Баранський, І. Маєргойз, А. Синявський, Я. Машбиць) і до

3) «мультимодальних просторових одиниць» як елементів інтерпретативних практик, що діють за Постмодерною логікою політичних акторів, і досліджуються з другої половини ХХ ст. на основі структуралізму, постструктуралізму, конструктивізму (Л. Мамфорд, Ж. Готтман, А. Зігфрід, Дж. Прескотт, Р. Джонстон, С. Роккан, І. Валлерстайн, Ф. Бродель, А. Франк, Дж. Модельські, І. Лакост, Б. Беррі, М. Фуше, Е. Кейсі, Р. Сек, Дж. Егню, І-Ф. Туан та інші).

Простір став досліджуватися як соціально-конструйований з кінця 60-х років ХХ ст. Локальний рівень територіально-політичних систем («локальних своєрідностей», «місцерозвитків», «місцерозашувань» або «локалітетів») став об'єктом спеціальних досліджень зламу «методологічного націоналізму».

Водночас, підходи до диференціації та структурування політичного простору спиралися на історію від початку формування ранніх замкнених територіально-політичних утворень анклавного типу (протодержавних утворень, міст-полісів, або

ранньокласових держав) до сучасної ситуації існування глобального політичного простору відкритого типу, де територіальний чинник є не основою існування політичної системи, а інструментом її структурування (ієрархізації, деієрархізації).

Розроблюючи концепцію територіальних систем, франко-швейцарський дослідник Клод Раффестін в праці «Для географії влади» визначив процес територіалізації як привласнення простору (Raffestin, 1980): територія утворюється з простору внаслідок дії акторів, регулярних практик, які «територіалізують» соціально-політичні відносини. Конкретній або абстрактній (як репрезентація простору) актор *територіалізує* простір, перетворює його в плацдарм. Раффестін посилається на концепт Лефевра «виробництво простору» через механізм перетворення простору в територію шляхом його модифікацій мережами доріг, каналів, залізничних шляхів, банківських мереж тощо (Lefebvre, 2009, 1991). *Процес формування територіальної системи* Раффестін розглядає як *процес політичний*: визначення мети, проектування простору розглядається як інструмент влади, коли створення уявлення – це вже привласнення, утримання, контроль. Актор проектує своє *внутрішнє розуміння логіки відносин* (може бути ієрархічним, або деієрархізованим) в процесі репрезентації, об'єктивуючи *простір відносин*, який стає відношенням. Репрезентація забезпечує постановку сцени, організацію проєкції влади. Бачення політичного процесу, який формує територіальність, збігається з положеннями Е. Соджа, про сінойкізм як політизований процес, в якому окремі особи або групи займають точки в просторі і розподіляються за випадковими, регулярними або концентрованими шаблонами заданої структурної гри (Soja, 1971).

Дистанція влади розуміється в просторових і часових термінах, стосується взаємодії учасників системи координат і дозволяє фіксувати скупчення, вузли, функціональну, структурну та ієрархічну диференціацію як впорядкування простору. Ці ієрархічно організовані системи осередків, вузлів і мереж забезпечують контроль над тим, що можна розподіляти або володіти; дозволяють встановлювати і підтримувати один або кілька Порядків; дозволяють домогтися згуртованості територій. Ці системи складають оболонку, в якій виникають владні відносини. Відтак «образ – це форма, яку приймає структура, якою управляє система цілей та дій носіїв влади (домінуючих акторів)» (Raffestin, 1984). Виробництво територій відбувається постійно, а інерція утворює силове поле (скупчення енергій, інформації, ін.).

Територіальна система постає і продуктом, і засобом виробництва. Як засіб вона позначає територію, територіальну організацію владних відносин, а як мета – означає ідеологію організації порядку. Будь-яка територіальна комбінація кристалізує енергію і інформацію, структуровану кодами, які можна розшифрувати через вигоди і витрати, що отримують актори.

Аналізуючи структурні особливості територіальних систем, Раффестін вказує, що виникнення осередку (сітки, клітинки) є свідченням накопичення сили або влади: «Масштаб сітки визначає масштаб сил. Сітка виражає область застосування повноважень. Сітки перетинаються нескінченно, це змушує їх розглядати не тільки з лінійної, але і з зональної точки зору, оскільки ряд обмежень є зональними і не пов'язані із місцем реалізації суверенітету» (Raffestin, 1980, р. 199–221). Територіальна сітка є проєкцією системи меж або функціоналізованих кордонів, при цьому розмежування фіксує ізоляцію або прояви

сили в певній галузі. Сітка може включати рівні, які визначаються функціями, і залежно від важливості і характеру функцій дослідник фіксує стан централізації чи децентралізації системи.

Ускладнені *сітки* як образ влади домінуючих акторів, містять і сітки, і імплантації точок, що володіють просторово-часовою оболонкою. Ці елементи знаходяться під впливом мереж зв'язку, і мережеві зміни призводять до змін у соціальній базі груп. Розмір мережі не буває випадковим: він кристалізує групу факторів фізичних та соціальних. Мережі політичного походження є більш стабільними та їх межі унаслідуються, в той час, як економічні – є динамічними. Перші зафіксовані де-юре, другі – де-факто.

Відтак, ми маємо справу з просторовою організацією політичного життя суспільства, територіальними поєднаннями політичних сил у їхній зумовленості системою чинників. Форма, яку створює структура задається системою цілей та дій носіїв влади, трансформується постійно. Територіальні властивості системи (опорні точки, анклави, ексклави, коридори, дисперсна точкова основа, компактна масивна) стають ресурсами для розвитку політичної системи та її структур.

Територіальність постає засобом реалізації політичних інтересів, що прагнуть втілення, визнання, унормування, стабілізації як «заморожування структури» – того, що описано С. Ліпсетом та Ст. Рокканом, як процес соціально-політичного розмежування в просторі реалізації політичних відносин. В концепції соціально-політичних розмежувань (*cleavages*) Ліпсета-Роккана процес «*територіалізації*» розгортається «знизу-наверх», оскільки базові соціально-політичні ідентичності – наслідок природного розвитку суспільства (Lipset, 1967, р. 1–64). Структурованою надбудовою постають *позиції* – політичні актори, що прагнуть визнання та статусу, та *інститути*. Вони формуються в процесі усвідомлення та артикуляції політичних інтересів представниками соціальних груп та на основі соціальної бази. Ці політичні інтереси актуалізуються в умовах знакових подій, які потребують оновлення міжінституційних відносин і виражаються як прагнення до централізації або децентралізації, стандартизації або дерегуляції, перерозподілу прав, ресурсів, можливостей, тощо. Згідно ідеї Ліпсета-Роккана, інституційні пороги – участі в політиці та реалізації влади – можуть посилювати інституціоналізацію розмежувань чи перешкоджати їй, обумовлювати поглиблення структурних соціально-політичних розмежувань. Цими порогами є: *порог легітимності* (характеризує конвенційність інструментів, за допомогою яких держава вирішує політичні конфлікти); *порог включення* (вказує на ефективність та рівність політичних та громадянських прав у різноманітних групах щодо застосування інструментів впливу на прийняття владних рішень, визначає права опозиційних політичних сил, механізм їхнього впливу); *порог представництва* (визначає можливості прямої участі або релевантність механізму представницької участі в реалізації влади на всіх рівнях її реалізації); *порог мажоритарного правління* (визначає, чи існують в системі механізми стримувань і протизваги, механізм структурних змін в системі).

Поглиблює схему соціально-політичних розмежувань німецька дослідниця Андреа Рьомелле, яка вказує, що розмежування містить компоненти двох видів конфліктів: 1) *структурних* (розділювальна диференціація, що існує між групами, як усвідомлення диференціації та асиметричної організації захисту групових ідентичностей і цілей) та 2) *сутнісних* (соціальні конфлікти,

що відображають традиційні поділи стратифікації, та політичні як розмежування в ідейно-політичних поглядах та моделях поведінки з реалізації установок) (Rommele, 1999, р. 3–17). Розмежування через структурний та сутнісний конфлікти обмежують *входження* в політичну систему, яку за концепцією Д. Істона формують структури інститутів, які втілюють умовний Порядок, що розвивається під впливом «вхідних запитів» та зберігається стійким за умов внутрішньої здатності інституцій збалансовувати інтереси, що і демонструє система на її «виході», як ефективні рішення та дії влади (Easton, 1953). Порядок системи втілюється в просторі політичних відносин як структурована та територіалізована система, межі якої проявляються як межі легітимності порядку та територіального верховенства. Територіалізація Порядку виражається в історичній динаміці територіально-політичних утворень різного статусу (держав, залежних територій, що мають інтереси «на вході»).

Таку територіалізацію демонструють історико-територіальні масиви: етнополітичні системи, протодержавні та державні утворення, династичні володіння, цивілізаційні комплекси, універсальні комплексні угруповання країн (регіони різного масштабу, та функціональної спрямованості).

Змінність хронотопів, відома як «геополітична циклічність» або зміна «великих циклів в історії», розроблювана Миколою Кондратьєвим, Джорджем Модельскі, Тессалено Девезасом, Уільямом Томпсоном, Пітером Тейлором демонструє послідовну зміну геополітичних порядків, як структурованих та унормованих системних утворень різного масштабу. Глобальний процес системоутворення визначається П. Тейлором як «перша конкурентна епоха», або у вітчизняній літературі як Вестфальська геополітична епоха (1647–1815 рр.). Характерною її ознакою є територіалізація, активний процес привласнення (окупації), процес конкурентної боротьби національних держав за територіальний простір. Територіальним втіленням інкорпорації захоплених територій стає імперська система територіального володіння з характерним принципом «ієрархізації Порядку» в утворюваних імперських системах. В наступні геополітичні епохи, які мали специфіку конкурентної боротьби та специфіку легітимації порядку, такі як Віденська (1815–1919) та Версальська (1919–1945), систему «територіального верховенства та суверенітету» підтримували та поглиблювали саме держави, як територіально-політичні утворення з морфологічними характеристиками: «компактна система територіального володіння» (була характерна, наприклад, Російській, Османській імперіям), «анклавна (закрита на ключ) система територіального володіння» (була притаманна Китайській імперіям), «територіально розрізнена система володіння» (характерна Британській, Французькій, Німецькій імперіям). Класична геополітика виходила з географічної, і перш за все, територіальної детермінованості політичних систем, пов'язуючи їх розвиток з розвитком військово-адміністративної присутності на віддалених територіях, оскільки держава сприймалася як «біогеографічний організм, укорінений в ґрунті». Держава, як «живий організм» втілювала політичну цілісність шляхом поширення власної ідеології на привласнених територіях, а також, адміністративної, культурної, та інших форм присутності в межах розширеного геокультурного ландшафту. Теоретичні стандарти примордіалізму та органіцизму втілювалися в цих процесах під протекцією націоналістичної гегемонії в упорядкуванні та контролі «політичного». Імперські метрополії опікувалися проблемами кратополітики (за

Р. Челленом) – політики орієнтованої на організацію влади та забезпечення соціально-політичної лояльності в привласнених територіях.

Новий порядок Потсдамської епохи продемонстрував можливості зміни ієрархічної логіки конструювання глобальних та макрорегіональних територіально-політичних систем. Міжнародні актори проголосили мету деколонізації, деієрархізації глобалізованих політичних систем. Були застосовані інструменти детериторіалізації, ефективність яких обґрунтували постмодерністи. Концепт «територіального володіння» був замінений концептом «просторового розвитку», що обумовило закріплення в концептуально-теоретичному полі поняття «простір».

Тепер, замість володіння територією та її ресурсами геополітичні актори, створюючи проекти присутності, використовували поняття «простір». Створюючи такі проекти, актори геополітики реалізували *об'єктивацію простору*, і представлені *простори* стали *відносинами влади*, репрезентація яких, за Раффестіном, забезпечує «постановку сцени та організацію проекції влади». Цей процес детериторіалізації подібно процесу формування територіальних систем є *політичним процесом*, передбачає визначення мети, інструментів її реалізації.

Акторами детериторіалізації виступають субрегіональні та макрорегіональні наднаціональні організації, міждержавні транснаціональні еврозони (еврорегіони), і самі держави, які «виводять» інструменти реалізації національної мети (наприклад, національні вибори) за межі державних кордонів, поширюючи простір власної політичної присутності. Політичний простір формується поверх державних кордонів. Прикладом такої політики, сьогодні, виступає, наприклад, діаспоральна політика, коли держави використовують діаспоральні споріднені групи для отримання необхідного політичного результату в контексті виборів національних. Діаспори використовуються і як лобістські структури, агенти впливу, соціальна основа «політичного діалогу» і геополітичного впливу, позатериторіальної гео економічної, геополітичної, політичної присутності та лобювання. Політичний простір постає дисперсним, мережевим, повторює морфологію розселення груп (етнічних чи національних меншин), політика метрополії стає орієнтованою на мережу, з утвореними в ній вузлами та лініями впливу.

«Просторова» революція в теоретико-методологічних підходах кінця 60-х років продемонструвала актуальність науково-теоретичного обґрунтування конструювання політичного простору в умовах глобалізації, деколонізації та детериторіалізації політичних відносин. Базовий концепт територіально-політичного процесу – «територіальне володіння» – був трансформований на концепт «просторового розвитку».

Теоретичні напрями дослідження територіальної політики

Домінуючий до 60-х років ХХ століття, за визначенням Майкла Кітінга «*дисциплінарний націоналізм в політології*» (Keating, 2008, р. 60–81) було піддано критиці дослідженнями інтеграції національних держав до ЄС через три століття після їх «*містичного*», за висловом Джеремі Ларкінсона (Larkins, 2009), народження в Вестфальському регіоні. До 60-х років ХХ ст. *нація-держава* протягом трьох століть поглинала політику *субнаціональних рівнів* та протистояла *наднаціональній інкорпорації*. За визначенням Шона Мюллера, «*одержимість цим (національним) рівнем влади була настільки наполегливою, що навіть федеральні дослідження (Federal Studies) щодо поглиблення субнаціональної автоно-*

мії, її індивідуальної чи колективної взаємодії з вищим рівнем, не виходили за межі низхідної перспективи національних порівнянь» (Mueller, 2012, p. 95).

Висхідну перспективу аналізу, як «погляд зі штатів», вперше запропонував Даніель Дж. Елейзер в праці «Американський федералізм» (Elazar, 1966) як «федеральні дослідження» – галузь політології з новою методологією та дослідницькою стратегією у вивченні центр-периферійних відносин, децентралізації. Авторами, які активно розвивали цей напрям стали Д. Елейзер (Elazar, 1993), В. Рікер (Riker, 1964), І. Дукачек (Duchacek, 1987; 1990), Ш. Мюллер (Mueller, 2012) та інші.

Напрямок «федеральних досліджень» актуалізував дослідження теоретиків державного права XIX ст., які розрізняли «складні» держави як «поєднання» та «союзи», де перші (*unio*) представлялися як: 1) *особисті*, де влада декількох держав поєднується в одній правлячій особі або династії внаслідок завоювання, обрання правителя, або успадкування престолу (як Прагматична санкція 1713 р. встановила нероздільність спадкових земель Габсбургів); 2) *реальні* – де закон щодо успадкування престолу один, але за умов припинення династії, престол залишається нероздільними, але законом поєднані Швеція та Норвегія (Uzun, 2021, p. 200). Інший тип складних держав – «союзи» представляли у 2х формах: 1) *союзу держав* (Statenbund) – постійне єднання самостійних держав для загальних цілей; 2) *союзної держави* (Bundestaat) – злиття декількох держав в одну, але так, що члени зберігають частину самостійності. Критеріями розрізнення форми союзів визначали:

<i>союзна держава</i>	<i>союз держав</i>
заснована на понятті про єдність народу як єдине ціле, складене з частин, що утворюють роздільні союзи (як США)	заснований на понятті про повну самостійність окремих держав, що з'єднуються для загальних справ
має на меті не тільки зовнішню, але і внутрішню безпеку та інші загальнокорисні цілі	<i>мета союзу</i> обмежується питаннями зовнішньої безпеки
є справжня державна влада, хоча і обмежена правами членів	на чолі -
одна центральна влада представляє державу в зовнішніх зносинах та має право війни і миру	право війни, миру і зовнішнього представництва є справою окремих членів, наскільки це не суперечить цілям союзу
може мати власне військо	має контингенти окремих членів
має примусову владу і у разі непокори члена, сама виконує свої рішення	покладає виконання рішень на того чи іншого члена
має власні фінанси, джерела доходу, та власні борги	фінанси складаються з внесків окремих держав і своїх джерел доходу він не має і боргів робити не може
має безпосереднє відношення до підданих і може від себе видавати закони, для стосовно їх обов'язкові, вимагаючи покори. Тому тут підданство двояке: одне місцеве, інше загальне	немає двоякого підданства, і закони, центральної влади стають обов'язковими, коли оприлюднені місцевою владою

Дослідники XIX століття визначали, що в союзній державі відношення центральної влади до місцевих урядів породжує неминучі зіткнення, але водночас

союзна форма відкриває можливість задовольнити різні народності, зберігаючи при цьому єдність цілого. Активною була дискусія і щодо теорій суверенітету (унітарного, дуального, сепаратного) (Uzun, 2021, p. 120).

Даніель Дж. Елейзер фактично реанімував ранні візії складних політичних систем в межах напряму «федеральні дослідження», розглядав федералізм не лише як формат державного устрою та режим міжурядових відносин, але й як засіб забезпечення політичної стабільності, управління розмаїтістю. Він писав: «федералізм – щось більше, ніж організація урядових структур; це метод політичної діяльності, який вимагає певних видів відносин співробітництва через політичну систему, яку він реанімує». Компаративна територіальна політика була визначена елементом дисципліни «федеральних досліджень». Їх поєднували: 1) порівняльний метод досліджень (порівняння в часі і / або просторі, коли «територіальний чинник» набуває сенсу в контексті політичного процесу, чи навпаки, політичний чинник диктує територіальні процеси); 2) політичний характер об'єкту аналізу; 3) територіальна спрямованість аналізу. Розвиток популярності підходу простежується в еволюції журналу «Публіус: журнал федералізму», який заснував Елейзер у 1970 році та редагував до кінця свого життя. Провідною концепцією аналізу стала *концепція «політичної територіальності»*, що походила з *концепції «географії людини»*, яка почала виконувати роль «евристичного інструменту» в дослідженнях еволюції територіальної політики.

На межі XX – XXI ст., концепт «*компаративної територіальної політики»*, який використовує територію як *перемінну змінну*, став інтегральним для досліджень регіоналізації, децентралізації, деволуції, федералізації, автономізації, місцевого самоврядування, багаторівневого управління (Mueller, 2012, p. 96). Територіальна політика була визнана «генеалогічним деревом», а федеральні і регіональні напрями його гілками (Mueller, 2012, p. 100), які отримали розгалуження виходячи з досліджень:

1) *місцевого самоврядування (Local Government Studies)*, яке отримало предметного аналізу в працях таких акторів як Е. Пейдж (Page, 1992), М. Гехтер, Ш. Мюллер та Д. Сірокі (Hechter, Mueller & Siroky, 2016); Д. Уолш (Walsh, 2018), а також Р. Беннет (Bennett, 1993) та Г. Хайнелт і Н. Хлепас (Heinelt & Hlepas, 2006), які досліджували системи місцевого самоврядування в умовах децентралізації державного сектору, розроблюючи їх власні типології, поглиблюючи «теорію муніципального права» та компаративний аналіз моделей місцевого самоврядування, започаткований в XIX ст. Х. Гнейстом, А. де Токвілем, Г. Єллінеком, Л. Штейном, ін.;

2) «*багаторівневого управління (Multilevel Government Studies)*, яке досліджували на рівні а) національних систем в контексті проблем забезпечення ефективної децентралізації такі автори як Б. Сміт (Smith, 1985), Р. Родс, П. Кармайкл, Д. Макміллан, Е. Месці (Carmichael, Massey, McMillan & Rhodes, 2003), М. Кітінг (Keating, 2001, 2008), І. Дукачек (Duchacek, 1987, 1990), Д. Лафлін (Loughlin, 2007), С. Джордж (George, 2004), А. Степан, Х. Лінц та Й. Ядав (Linz, Stepan & Yadav, 2011); б) при аналізі наднаціональних систем – Л. Хуг та Г. Маркс (Hooghe & Marks, 2001), М. Барджес (Burgess, 2006); в) при формуванні теоретичних узагальнень – Я. Баче та М. Фліндерс (Bache & Flinders, 2004, 2020), Ш. Мюллер (Mueller, 2012), Я. Пенроуз (Penrose, 2002), Ч. Джеффері та Д. Вінкотт (Jeffery & Wincott, 2010), Д. Ларкінсон (Larkins, 2009). Концепт «*багаторівневого управління»* дозволяв заміну недіючої дихотомії унітарних та федеративних дер-

жав, орієнтував на аналіз логіки конструювання «держав-націй» на протипагу «національних держав» (Linz, Stepan & Yadav, 2011); давав змогу долати «дисциплінарний націоналізм» в політології (Jeffery & Wincott, 2010), досліджувати еволюцію європейської регіональної політики в ХХ ст., переосмислюючи концепції національності, самовизначення, традиції спільного суверенітету, субсидіарності, асиметричних конституційних домовленостей (Keating, 2001); вказував на тенденцію заміни ієрархічної логіки будови державності логікою мережевих систем (Larkins, 2009). Деволуційні процеси децентралізації постали об'єктом аналізу в роботах В. Богданора (Bogdanor, 1979), Б. Барроуза та Дж. Дентона (Burrows & Denton, 1980), Р. Аграноффа (Agranoff, 2004), Дж. Булпіта (Bulpitt, 1983), Х. Мюллера та Б. Матійса (Muller & Matthijs, 2001), Б. де Віте, А. Отт, Х. Воа (De Witte, Ott & Vos, 2017), які досліджували реалізацію багаторівневого управління, вказуючи на потенціал нової моделі проектування територіально-політичних відносин ЄС як моделі постсуверенного порядку, асиметричної децентралізації та «паралельного» громадянства (Keating, 2008). Британський дослідник Р. Родс проголосив: «термін «унітарна держава» є чорною дірою в політичній науковій літературі... це залишкова категорія, яка використовується для порівняння унітарних і федеративних держав, щоб виділити характеристики останніх. Жодна унітарна держава не є повністю однорідною, і жодна унітарна держава не є повністю централізованою. Децентралізація – це стратегія боротьби за різноманітність. Існують типи і ступені децентралізації: деконцентрація, делегування і деволуція» (Carmichael, Massey & Rhodes, 2003, р. 4).

Геррі Маркс, який за визнанням Дж. Стівена, першим використав вираження «комплексний, багаторівневий процес прийняття рішень, що охоплює як нижчий, так і вищий рівень держави», а згодом і скорочене поняття «багаторівневе управління», обґрунтував перспективи його використання в глобальному масштабі через виділення локального, субнаціонального, національного, регіонального (в екстрадержавному розумінні) і глобального рівнів. Г. Маркс і Л. Хуг зазначають, що «багаторівневе управління – це не теорія євроінтеграції, а *прото-модель*, що включає регіональну інтеграцію, розширення прав субнаціональних акторів як частини більш загального феномену – (ре)артикуляції влади від центру» (Hooghe & Marks, 2001).

Дослідження багаторівневого управління спиралося на дослідження *політичних систем* Девіда Істона (Easton, 1953) та Габрієля Алмонда (Almond, 1956), де політична система розглядалася як *простір* дії правил, акторів політики. Контекст охопив і наднаціональні територіально-політичні системи. Мортон А. Каплан зазначав, що політична система характеризується тим, як «її правила визначають сфери юрисдикції для інших приймаючих рішення одиниць і забезпечує методи врегулювання конфліктів юрисдикції. Вона має ієрархічність в характері та територіальність у володінні» (Kaplan, 2005, р. 28). В книзі «Система і процес у міжнародній політиці» (1957 р.) він виділив шість типів міжнародних систем: 1) жорстка біполярна система з ієрархізацією обох блоків, відсутністю нейтральних держав, обмеженою роллю універсального актора в особі міжнародних організацій; 2) система балансу сил, в якій активні не менше п'яти великих держав; 3) гнучка біполярна система, де акторами є і держави, і блоки, і міжнародні організації. Такий тип системи може бути ієрархізованим, з домінуючою волею держави-лідера, або неієрархізованим, на основі консультацій; 4) універсальна система з переважаючою

ролю універсального актора з високим ступенем політичної однорідності; 5) істема одиничного вето, в якій кожен актор може блокувати систему. Очевидно, що сегментована політична структура складної системи більш схильна до формальної та неформальної нестабільності, що підвищує ризики зниження ефективності інститутів політичної системи і сецесії.

При застосуванні концепції багаторівневих відносин до аналізу ЄС досліджується деволюція владних відносин і моделі відносин: а) ієрархізованого багаторівневого управління (MultiLevel Government) чи б) мережевого поліцентричного врядування (Polycentric Governance), що порушує питання інтеграції та суверенітету держав ЄС. Факт багаторівневого управління (MultiLevel Government, MLG) фіксує розподіл авторитетного прийняття рішень на різних територіальних рівнях ЄС. MLG є «системою постійних переговорів між вкладеними урядами на декількох територіальних рівнях – наднаціональному, національному, регіональному та місцевому – як результат процесу інституційного створення та перерозподілу рішень» (Bache & Flinders, 2004, p. 34). При застосуванні моделі MLG до ЄС: національні держави розглядаються центральними акторами політики, але компетенція щодо прийняття рішень розподіляється та оскаржується суб'єктами, організованими на різних територіальних рівнях; колективне прийняття рішень в ЄС передбачає втрату обсягів суверенітету національними урядами; політична арена взаємопов'язана формально та неформально, а не шляхом інкорпорації; субнаціональні актори діють як на національній, так і на наднаціональній аренах, створюючи транснаціональні мережі; роль «вратаря» національних виконавців заперечується: ефективність реагування варіюється залежно від національних територіальних структур управління (Hooghe & Marks, 2003). MLG концепція містила як вертикальний, так і горизонтальний виміри, визначаючи посилення як вертикальної взаємозалежності суб'єктів, що діють на різних територіальних рівнях, так і горизонтальної – між урядами та неурядовими суб'єктами (Bache & Flinders, 2004, p. 35). Дослідження децентралізації та дифузії управління спиралися на *практики багаторівневого управління в міжнародному масштабі* на основі режимів багатостороннього співробітництва та *глобального управління* (Hooghe & Marks, 2003). Концепція *фрагментації* Джеймса Розенау, щодо комбінації процесів фрагментації та інтеграції, пояснювала співпрацю і паралельне змагання непостійних коаліцій різних акторів, де принцип ієрархічної підпорядкованості замінюється рівноправною взаємодією урядів, бізнесу та громадянського суспільства, що призводить до стирання поділу між внутрішньодержавними та закордонними справами, коли локальні проблеми можуть набувати глобальне значення (Rosenau, 1997). Одночасно, виникли концепції *федералізму як співвідношення юрисдикцій* (У. Оутс, А. Бенц, Р. Сімеон, Д. Райт); *багатоцентричного управління* (Дж. Кінкейд, К. Ніколадіс); *матриці повноважень* (Д. Елейзер); *FOCJ – Functional, Overlapping, Competitive Jurisdictions* (Б. Фрей і Р. Ейхенбергер). Так, концепція FOCJ Бруно Фрея і Райнерма Ейхенбергера активувала дискурс щодо альтернативи *ієрархізованому багаторівневому управлінню* у вигляді *поліцентричного врядування як функціонального* (політичний статус внаслідок виконання функцій); *паралельного* (функція виконується на різних паралельних територіальних рівнях); *конкуруючого* (центри прийняття владних рішень різних територіальних рівнів конкурують за виконання функції на основі подання кращих управ-

лінських пропозицій); *юрисдикційно розділеного* (одиниці є урядовими, мають право на примусову силу і можуть стягувати податки). ФОСЖ тлумачилися як вільні і гнучкі елементи, що виникають, коли це необхідно і згортаються, коли не потрібні (вихід громадян з ФОСЖ означає скорочення податкової бази). Досвід їх організації має частина кантонів Швейцарії. Критики моделі стверджують, що вона неприйнятна для незахідних націй через їх недисциплінованість, низьку ініціативність, орієнтацію на авторитаризм. Прихильники концепції, вказують, що умова ФОСЖ – це робота інститутів і відносин. Філіпп Шміттер, описуючи можливості неурядових акторів, використовує латинізмами *консорцію* і *кондомініо*, за допомогою яких ЄС досліджується як лабораторія дифузивних практик (Schmitter, 1996). Кондомініуми пропонуються як механізми, побудовані на мінливості як функціональної, так і територіальної клієнтури. Замість єдиного центру пропонується мережа автономних юрисдикцій зі змінними: членством, правилами прийняття рішень, терміном існування.

Альтернативність «багаторівневого управління» та «поліцентричного врядування» зводиться до протистояння концепцій *обмеженого числа багатofункціональних юрисдикцій загального призначення з непересічними межами* і протилежних концепцій обґрунтування акторності *гнучких, відкритих і функціонально орієнтованих одиниць*. Хоча концепції протиставлені одна одній, вони схожі в ідеї запровадження гнучкості розподілу управління між декількома юрисдикціями в порівнянні з зосередженням в одній. Обидві мають переваги, які здатні реалізуватися в різних контекстах. Вони доповнюють одна одну і орієнтовані на долання методологічного націоналізму;

3) третьою «тілкою» територіальної політики стали дослідження «*електоральної географії*», оформлені в першій половині ХХ ст. в роботах Е. Кребхайла, Ф. Тернера, Дж. Райта, А. Зігфріда, Р. Гартшорна, Дж. Прескотта (Uzun, 2021, р. 118). Застосування методів електоральної географії при дослідженні архітектури багаторівневого етнонаціонального представництва, децентралізації та стабілізації політичних систем, а також при аналізі значення партійних систем для розвитку багаторівневого управління – знаходимо в розробках В. Рікера (Riker, 1964), Ст. Роккана та С. Ліпсета (Lipset & Rokkan, 1967); К. Дешуєра (Deschouwer, 2003); Б. Фореста (Forest, 2018); П. Дарданеллі (Dardanelli, 2009); Т. Карозерса (Carothers, 2002). Наприклад, Вільям Рікер в праці «Федералізм: походження, функціонування, значення» визнав структуру партійної системи єдиним надійним показником стану децентралізації держави: «відносини централізовані у відповідності зі ступенем, в якому партії, організовані для управління центральним (національним) урядом, контролюють партії, організовані для управління регіональними урядами. [...] Причиною відмінностей в ступені централізації або («периферізації») в конституційній структурі... є відмінність в ступені партійної централізації» (Riker, 1964). Популярності отримали дослідження технологій джеррімендерінгу (Levine, 2021);

4) четвертим напрямом «*компаративної територіальної політики*» постає напрям досліджень «*проблем меншин*» в контексті захисту їх прав на політичне представництво, забезпечення політичної участі, про що йдеться в роботах Р. Патнема (Putnam, 1993); К. Ентоні (Anthony, 2006); П. Дарданеллі (Dardanelli, 2009); М. Віммра (Vimmar, 2015); І. Блумраад (Bloemraad, 2013). Прихильник долання методологічного націоналізму Хайме Луч в роботі «Автономізм та федералізм»,

пояснює доцільність використання концепту «*політичної територіальності*» тим, що цей концепт дозволяє пов'язати територію як «змінну» в процесі побудови нації з ідеями нового регіоналізму та регіональної держави, а це дозволяє увявити не лише «регіональний націоналізм» як «регіоналізм», але й «локальний націоналізм» як «локалізм», «автономізм» чи «парохіалізм» (Lluch, 2011). Так, автономізм, як територіальний, так і позатериторіальний, визнається більш широкою формою самовизначення ніж федералізм, який надто уніфікує політичну систему. Автономізм є інструментом консоціативної демократії, що передбачає сегментарну автономію, дію принципів співрозмірності та вета меншості, великої коаліції, а також правила «*правління меншості над самою меншістю у питаннях, які є виключною турботою меншості*» (Lluch, 2011, р. 13, 20). Децентралізація не зводиться до адміністративно-територіальної оптимізації (укрупнення адміністративно-територіальних одиниць і скорочення числа органів місцевого самоврядування) під гаслом об'єднання бюджетів для бюджетної спроможності (автономності), і має гарантувати демократизацію: спрощення доступу жителів до політичної участі, вирішення питань представництва інтересів локальних і регіональних спільнот, створення інституційної основи вирішення конфліктів між рівнями територіальних влади.

5) п'ятим напрямом є *урбаністичні дослідження («Urban Development Studies»)*, на що вказував Ніл Бреннер в праці «Глобальні міста, глокальні держави: глобальне місто та стан територіальної реструктуризації в порівняльній Європі» (Brenner, 1998). Реконцептуалізація значення сіноїкізму, агломераційного розвитку як розвитку поліцентричної міжнародно-політичної мережі нових глокальних відносин пов'язується з ренесансом глобальної акторної діяльності міста (М. Барнетт та К. Сіккінг, Дж. Найман, Е. Гідденс, М. Голдсміт, Дж. Гобсон). Дж. Найман зазначає: «...відродження міста як глобального актора свідчить про перехід від міжнародного до глобального суспільства і це кидає виклик державоцентризму теорій міжнародних відносин та права, пропонує подальший розвиток неосередньовіччя для пояснення конститутивної ролі міських прав у глобальному суспільстві» (Nijman, 2016, р. 209, 211). А. Уотсон в праці «Еволюція міжнародного суспільства» вказує, що сучасна Вестфальська міжнародна система суверенних територіальних держав ніколи не була історичною даністю і включає міста як міжнародних акторів, в значенні «протодержави» (Watson, 1992, р. 14). Дж. Найман продовжує: «Історія запрошує прийняти до уваги існування до-Вестфальського порядку, у якому міста, імперії, суверенні держави – усі мали легітимність у складному і паралельному управлінні, були залучені до співпраці та конфлікту в межах однієї культурної матриці з визнаними правилами, інститутами, нормами поведінки» (Nijman, 2016, р. 213). Тому, сучасна соціологія міжнародних відносин пропонує вийти на межі реалізму та державоцентризму, а Дж. Гобсон, як і К. Браун, Р. Патнем, Б. Хокінг, М. Акуто, С. Кьортія та ін. проголошують сенс «реконцептуалізації «міжнародного» та «реконфігурації» домінуючого аналітичного світогляду» (Hobson, 2011, р. 3). І. Дучачек зазначає: «субнаціональна присутність на міжнародній арені стала фактом життя у взаємозалежному світі» (Duchasek, 1990). Т. Камінські, Р. Батлер, П. Солдатос, М. Саломон, Б. Леффел та ін. розмірковують про «інституційну міжнародну діяльність субнаціональних урядів», про відповідність часу явищ парадипломатії, мікродипломатії, багаторівневої дипломатії, дипломатії міст, муніципальної зовнішньої

політики». Популярною думкою є та, що сьогодні є два світи дипломатії: державоцентричний та багатоцентричний.

В соціокультурній логіці постмодерну процеси другої половини ХХ ст. – децентралізація і автономізація, розглядаються як природні процеси територіально-політичного самовизначення. Однак, логіка Вестфальського Модерну як логіка націонал-протекціонізму, що проявляється сьогодні як «Пост-Постмодерн» (відповідно до схеми Гегеля «заперечення заперечення») тлумачить децентралізацію і автономізацію як небезпечні для держави процеси. Сецесіонізм посилює опір децентралізації, позначаючи автономізм як антидержавне явище. Протистояння логік Постмодерну і Постпостмодерну диктує протистояння децентралізації і централізму, що забезпечує балансування територіально-політичних систем, що прагнуть стабілізації – балансу обох тенденцій. Компаративістські дослідження збалансованості в моделях багаторівневого управління представляють науково-практичний інтерес. На це вказують порівняння моделей держав-установ та держав-корпорацій в роботах ХІХ ст., порівняння моделей «держав-націй» і «національних держав» в ХХІ ст. (Linz, Stepan & Yadav, 2011).

Висновки. В умовах поглиблення деколонізації та глобалізації відбулася докорінна зміна в баченні подальшого розвитку територіально-політичних систем. Критика етатизму та централізму, а також теоретико-методологічних підходів, орієнтованих на знеособлення та деполітизацію наукових досліджень, обумовили зсув від домінуючого позитивізму до конструктивізму та структуралізму. В системі політологічних дисциплін це проявилось як відмова від «методологічного націоналізму» та «дисциплінарного націоналізму в політології», як заміна *низхідної перспективи* національних порівнянь *висхідною*. На межі ХХІ ст. недіюча дихотомія унітарних та федеративних держав обумовила впровадження концепту «багаторівневих відносин» в дослідженнях *компаративної територіальної політики*, які стали інтегральними для наукових напрямків, де *територіальні атрибути політики*, або *політичні атрибути території* є значимими.

Повернення суб'єкта в процеси диференціації територіально-політичних систем, як детермінованих соціальною дією з когнітивним переосмисленням реальності, обумовило застосування *методологічних парадигм конструктивної, семіотичної, онтологічної, соціоконструктивної та ментальної* в процесах проектування політичного простору. Тип обраної парадигми обумовлює визнання територіально-політичної системи як такої, що є результатом конструювання, або такою, що існує об'єктивно. Втім, процес дослідження формує нові схеми, образи, перцепції щодо угруповання схожих систем, а останні знову піддаються інтерпретації як об'єктивні. Відтак, будь-який аналіз, що передбачає диференціацію простору та виокремлення територіально-політичних систем, а також їх порівняння передбачає процес суб'єкт-об'єктної орієнтації та застосування усіх вище перелічених парадигм як комплексу. Схематичне та картографічне визначення ТСС та ТПС містить процес ментального конструювання та символічного відтворення системних та міжсистемних відносин. Онтологічні параметри впорядкованості, задані контекстами культури та соціальної структури простору, проявляються в когнітивних та ментальних картах. Критеріями виокремлення цілісних територіально-політичних систем є наявність: системоутворюючого місцевозвитку як фокальної точки відліку; гравітаційність (доцентровість) концентрації субрівнів; горизонтальна та вертикальна взаємодія; про-

сторово-часова стадіальність розвитку; стабільність в умовах мультиплікативної детермінованості розвитку.

У підходах щодо диференціації політичного простору основою розмежування є відмінності у визначенні природи простору: як *об'єктивної, суб'єктивної, або інтерсуб'єктивної*. Якщо донедавна природа простору в політології прямо пов'язувалася з територією, то останні десятиліття категорія «політичного простору» тлумачиться як комунікаційне середовище, залишаючись синонімом «території» та «місця», зберігаючи дуалізм матеріального та уявного. Це проявилось зміною базових концептів політичного дискурсу: від «територіального володіння» і «територіального верховенства» до «просторового розвитку».

Різноманіття інтерпретацій визначення політичного простору пояснюється відмінностями в теоретико-методологічних підходах. Системний, системно-історичний підходи, інституціоналізм і неоінституціоналізм, структурний функціоналізм, конструктивізм, когнітивний конструктивізм, конструктивний реалізм, феноменологічний конструктивізм, комунікативний підхід, організаційну теорію – використовують сьогодні для аналізу таких об'єктів дослідження, як територіальні суспільні системи, політичні чи партійно-політичні системи, діаспоральні системи, системи самоврядування, регіональні системи, транскордонні системи, глобальні та транснаціональні системи співпраці.

Політичний простір, який об'єктивується внаслідок інтеракцій суб'єктів політичної дії проявляється як поліморфний. Він може бути віртуальним, або «територіалізованим». Територіалізація трансформує простору в *регулярність* ставить мету *впорядкованість* через виокремлення субстанцій (модулей аналізу, таких як ТСС та ТПС. Територіалізація є інструментом привласнення простору, встановлення контролю над ним, презентацією політичних відносин. Просторовий поліморфізм є результатом поліморфізму логік носіїв політичних інтересів, проєкцією їх внутрішньої структури: ієрархічної, мережевої, мультимодальної, симетричної / асиметричної, закритої / відкритої, моноцентричної / поліцентричної. У територіальному втіленні поліформізм політичного простору проявляється особливостями територіальної морфології систем. Хронотопічна динаміка розвитку складних територіально-політичних систем, яку демонструють мозаїчна змінність акторів (великі держави, визнані, частково визнані держави, залежні, віддалені, ін.) та утворювані за їх участю Порядки в макросистемах, також виявляє поліморфізм простору, як і типологія складних територіально-політичних систем (етнополітичні, династичні, імперські, цивілізаційні, комплексні угруповання держав) та інструментальна основа підтримки різнорівневих Порядків (локального, регіонального, державного, національного).

References [Список використаної літератури]

- Agranoff, R. (2004). Autonomy, Devolution and Intergovernmental Relations. *Regional & Federal Studies*, 14(1), 26 – 65 [in English]. [Agranoff R. Autonomy, Devolution and Intergovernmental Relations. *Regional & Federal Studies*. 2004. Vol. 14. Is. 1. P. 26 – 65].
- Almond, G. (1956). Comparative Political Systems. *The Journal of Politics*, 18(3), 391–409 [in English]. [Almond G. Comparative Political Systems. *The Journal of Politics*. 1956. Vol. 18. No. 3. P. 391 – 409].
- Anthony, K. (2006). The Political Representation of Ethnic and Racial Minorities. *Briefing Paper 3/06. NSW Parliamentary Library Research Service* [in English]. [Anthony K. The Political Representation of Ethnic and Racial Minorities. *Briefing Paper 3/06. NSW Parliamentary Library Research Service*. 2006. 95 p.]
- Bache, I., & Flinders, M. (2004). Multi-Level Governance and the Study of the British State. *Public Policy and Administration*, 19(1), 31 – 51 [in English]. [Bache I., Flinders M. Multi-Level Governance and the Study of the British State. *Public Policy and Administration*. 2004. Vol. 19. Is. 1. P. 31 – 51].

- Bennett, R.J. (1993). European Local Government Systems. *Local Government in the New Europe*. London – NY: Belhaven Press [in English]. [Bennett R. J. European Local Government Systems. *Local Government in the New Europe*. London – NY: Belhaven Press. 1993. P. 28 – 47].
- Bloemraad, I. (2013). Accessing the Corridors of Power: Puzzles and Pathways to Understanding Minority Representation. *West European Politics*, 36(3), 652 – 670 [in English]. [Bloemraad I. Accessing the Corridors of Power: Puzzles and Pathways to Understanding Minority Representation. *West European Politics*. 2013. Vol. 36. No. 3. P. 652 – 670].
- Bogdanor, V. (1979). Devolution in the United Kingdom. Oxford: OUP [in English]. [Bogdanor V. Devolution in the United Kingdom. Oxford: OUP, 1979. 342 p.]
- Brenner, N. (1998). Global Cities, Glocal States: Global City Formation and State Territorial Restructuring in Contemporary Europe. *Review of International Political Economy*, 5(1), 1 – 37 [in English]. [Brenner N. Global Cities, Glocal States: Global City Formation and State Territorial Restructuring in Contemporary Europe. *Review of International Political Economy*. 1998. Vol. 5. No. 1. P. 1 – 37].
- Bulpitt, J. (1983). Territory and Power in the United Kingdom: an Interpretation. Manchester: Manchester University Press [in English]. [Bulpitt J. Territory and Power in the United Kingdom: an Interpretation. Manchester: Manchester University Press, 1983. 250 p.]
- Burgess, M. (2006). Territoriality and Federalism in the Governance of the European Union. *State Territoriality and European Integration* / M. Burgess and H. Vollaard (eds.). London: Routledge, 100 – 119 [in English]. [Burgess M. Territoriality and Federalism in the Governance of the European Union. *State Territoriality and European Integration* / M. Burgess and H. Vollaard (eds.). London: Routledge, 2006. P. 100 – 119].
- Burrows, B., & Denton G. (1980). Devolution or Federalism. Basingstoke: Macmillan [in English]. [Burrows B., Denton G. Devolution or Federalism. Basingstoke: Macmillan, 1980. 94 p.]
- Carmichael, P., Massey, A., McMillan, J., & Rhodes, R.A.W. (2003). Decentralizing the Civil Service from Unitary State to Differentiated Polity in the United Kingdom. Buckingham: Open University Press [in English]. [Carmichael P., Massey A., McMillan J., Rhodes R.A.W. Decentralizing the Civil Service from Unitary State to Differentiated Polity in the United Kingdom. Buckingham: Open University Press, 2003. 208 p.]
- Carothers, T. (2002). The End of the Transition Paradigm. *Journal of Democracy*, 13(1), 5 – 21 [in English]. [Carothers T. The End of the Transition Paradigm. *Journal of Democracy*. 2002. Vol. 13. No 1. P. 5 – 21].
- Dardanelli, P. (2009). Europeanization as Heresthetics: Party Competition over Self-Government for Scotland, 1974–97. *Party Politics*, 15(1), 49 – 68 [in English]. [Dardanelli P. Europeanization as Heresthetics: Party Competition over Self-Government for Scotland, 1974–97. *Party Politics*. 2009. Vol. 15. No. 1. P. 49 – 68].
- De Witte, B., Ott, A., & Vos, E. (2017). Between Flexibility and Disintegration: The Trajectory of Differentiation in EU Law. Cheltenham: Edward Elgar Publishing [in English]. [De Witte B., Ott A., Vos E. Between Flexibility and Disintegration: The Trajectory of Differentiation in EU Law. Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 2017. 448 p.]
- Deschouwer, K. (2003). Political Parties in Multi-Layered Systems. *European Urban and Regional Studies*, 10, 213 – 226 [in English]. [Deschouwer K. Political Parties in Multi-Layered Systems. *European Urban and Regional Studies*. 2003. No. 10. P. 213 – 226].
- Duchacek, I.D. (1987). Comparative Federalism: The Territorial Dimension of Politics. Lanham. MD: University Press of America [in English]. [Duchacek I. D. Comparative Federalism: The Territorial Dimension of Politics. Lanham. MD: University Press of America, 1987. 370 p.]
- Duchacek, I.D. (1990). Perforated Sovereignties: Towards a Typology of New Actors in International Relations / Federalism and International Relations / *The Role of Subnational Units*. Ed. By H. J. Michelman and P. Soldatos. Oxford: Clarendon Press, 1–33 [in English]. [Duchacek I. D. Perforated Sovereignties: Towards a Typology of New Actors in International Relations / Federalism and International Relations / *The Role of Subnational Units*. Ed. By H. J. Michelman and P. Soldatos. Oxford: Clarendon Press. 1990. P. 1–33].
- Easton, D. (1953). The Political System, an Inquiry into the State of Political Science. NY: Alfred A. Knopf Inc [in English]. [Easton D. The Political System, an Inquiry into the State of Political Science. NY: Alfred A. Knopf Inc. 1953. 320 p.]
- Elazar, D.J. (1966). American Federalism: A View from the States. NY: Crowell [in English]. [Elazar D. J. American Federalism: A View from the States. NY: Crowell, 1966. 228 p.]
- Elazar, D.J. (1993). International and Comparative Federalism. *PS: Political Science & Politics*, 26(2), 190 – 195 [in English]. [Elazar D. J. International and Comparative Federalism. *PS: Political Science & Politics*. 1993. Vol. 26. Is. 2. P. 190–195].
- Forest, B. (2018). Electoral Geography: From Mapping Votes to Representing Power. *Geography Compass*, 12(1) [in English]. [Forest B. Electoral Geography: From Mapping Votes to Representing Power. *Geography Compass*. 2018. Vol. 12, Is. 1].

- George, St. (2004). Multi-Level Governance and the European Union, 107 – 126 [in English]. [George St. Multi-Level Governance and the European Union. *Multi-level Governance* / I. Bache, M. Flinders (eds.). Oxford: OUP. 2004. P. 107–126].
- Hechter, M., Mueller, S. & Siroky D. S. (2016). Center-Periphery Bargaining in the Age of Democracy. *Swiss Political Science Review*, 22(40), 439 – 453 [in English]. [Hechter M., Mueller S., Siroky D. S. Center-Periphery Bargaining in the Age of Democracy. *Swiss Political Science Review*. 2016. Vol. 22. Is .4. P. 439 – 453].
- Heinelt, H. & Hlepas, T. (2006). Typologies of Local Government Systems. *The European Mayor Political Leaders in the Changing Context of Local Democracy*, 21 – 42 [in English]. [Heinelt H., Hlepas T. – K. Typologies of Local Government Systems. *The European Mayor Political Leaders in the Changing Context of Local Democracy* / H. Bäck, H. Heinelt, A. Magnier (eds.). Wiesbaden: VS Verlag. 2006. P. 21 – 42].
- Hobson, J. (2011). What's at Stake in 'Bringing Historical Sociology Back into International Relations'? Transcending 'Chronofetishism' and 'Tempo Centrism' in International Relations [in English]. [Hobson J. What's at Stake in 'Bringing Historical Sociology Back into International Relations'? Transcending 'Chronofetishism' and 'Tempo Centrism' in International Relations. *Historical Sociology of International Relations*. Cambridge: Cambridge University Press. P. 3–41].
- Hooghe, L., & Marks, G. (2001). Multi-level Governance and European Integration. Oxford: Rowman [in English]. [Hooghe L., Marks G. Multi-level Governance and European Integration. Oxford: Rowman & Littlefield, 2001. 251 p.]
- Hooghe, L., & Marks, G. (2003). Unraveling the Central State, but How? Types of Multi-Level Governance. *American Political Science Review*, 2, 233 – 243 [in English]. [Hooghe L., Marks G. Unraveling the Central State, but How? Types of Multi-Level Governance. *American Political Science Review*. 2003. No. 2. P. 233 – 243].
- Hooghe, L., & Marks, G. (2020). A Postfunctional Theory of European Integration [in English]. [Hooghe L., Marks G. A Postfunctional Theory of European Integration. URL: http://www.unc.edu/depts/europe/conferences/euroskepticism/papers/hooghe_marks.doc (дата звернення 15.02.2023)].
- Jeffery, Ch., & Wincott, D. (2010). The Challenge of Territorial Politics: Beyond Methodological Nationalism. *New directions in political science: Responding to the challenges of an interdependent world*, 167 – 188 [in English]. [Jeffery Ch., Wincott D. The Challenge of Territorial Politics: Beyond Methodological Nationalism. *New directions in political science: Responding to the challenges of an interdependent world* / C. Hay (ed.). Basingstoke: Palgrave Macmillan. 2010. P. 167 – 188].
- Kaplan, M.A. (2005). System and Process in International Politics. UK: ECPR Press, University of Essex in Colchester [in English]. [Kaplan M. A. System and Process in International Politics. UK: ECPR Press, University of Essex in Colchester, 2005. 253 p.]
- Keating, M. (2001). Plurinational Democracy: Stateless Nations in a Post-Sovereignty Era. Oxford [in English]. [Keating M. Plurinational Democracy: Stateless Nations in a Post-Sovereignty Era. Oxford: OUP, 2001. 212 p.]
- Keating, M. (2008). Thirty Years of Territorial Politics. *West European Politics*, 31(1), 60 – 81 [in English]. [Keating M. (2008) Thirty Years of Territorial Politics. *West European Politics*. 2008. Vol. 31. Is. 1. P. 60 – 81].
- Larkins, J. (2009). From Hierarchy to Anarchy: Territory and Politics before Westphalia. NY: Palgrave Macmillan [in English]. [Larkins J. From Hierarchy to Anarchy: Territory and Politics before Westphalia. NY: Palgrave Macmillan, 2009. 269 p.]
- Lefebvre, H. (2009). State, Space, World: Selected Essays. Minneapolis: University of Minnesota Press [in English]. [Lefebvre H. State, Space, World: Selected Essays. Minneapolis: University of Minnesota Press, 2009. 330 p.]
- Lefebvre, H. (1991). The Production of Space. Oxford: Blackwell Publishers [in English]. [Lefebvre H. The Production of Space. Oxford: Blackwell Publishers, 1991. 454 p.]
- Leonardi, R., Nanetti, R.Y., & Putnam, R.D. (1993). Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy. Princeton: Princeton University Press [in English]. [Leonardi R., Nanetti R. Y., Putnam R. D. Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy. Princeton: Princeton University Press, 1993. 280 p.]
- Levine, S. (2021, 22 Aug). 'From dark art to dark science': the evolution of digital gerrymandering. *The Guardian* [in English]. [Levine S. (2) 'From dark art to dark science': the evolution of digital gerrymandering. *The Guardian*. 22 Aug 2021. URL: <https://www.theguardian.com/us-news/2021/aug/22/gerrymandering-us-electoral-districts-congress>].
- Linz, J., Stepan, A., & Yadav, Y. (2011). Crafting State-Nations: India and Other Multinational Democracies. Baltimore: Johns Hopkins Press [in English]. [Linz J., Stepan A., Yadav Y. Crafting State-Nations: India and Other Multinational Democracies. Baltimore: Johns Hopkins Press, 2011. 336 p.]
- Lipset, S.M., & Rokkan, S. (1967). Cleavage Structures, Party Systems and Voter Alignments: An Introduction. *Party Systems and Voter Alignments: Cross-National Perspectives*. NY: Free Press, 1 – 64 [in English].

- [Lipset S. M., Rokkan S. Cleavage Structures, Party Systems and Voter Alignments: An Introduction. *Party Systems and Voter Alignments: Cross-National Perspectives* / S. M. Lipset, and S. Rokkan (eds.). NY: Free Press, 1967. P. 1 – 64].
- Lluch, J. (2011). Autonomism and Federalism. *The Journal of Federalism* [in English]. [Lluch J. Autonomism and Federalism. *The Journal of Federalism*. 27.05.2011. P. 1 – 28].
- Loughlin, J. (2007). *Subnational Government: The French Experience*. Houndmills, Basingstoke, and NY: Palgrave Macmillan [in English]. [Loughlin J. *Subnational Government: The French Experience*. Houndmills, Basingstoke, and NY: Palgrave Macmillan, 2007. 239 p.]
- Mueller, S. (2012). Federalism and the Concept of Political Territoriality Towards an Analytical Framework for Comparative Territorial Politics. *Dans L'Europe en Formation*, 1(363), 95 – 120 [in English]. [Mueller S. Federalism and the Concept of Political Territoriality Towards an Analytical Framework for Comparative Territorial Politics. *Dans L'Europe en Formation*. 2012. Vol. 1 No. 363. P. 95 – 120].
- Muller, H., & Matthijs, B. (2001). Unravelling Territoriality in the European Union: Reconfiguring Territorial Affairs by Reconsidering the Guardian and Commercial Systems of Survival. *Open Journal of Social Science*, 9(5) [in English]. [Muller H., Matthijs B. Unravelling Territoriality in the European Union: Reconfiguring Territorial Affairs by Reconsidering the Guardian and Commercial Systems of Survival. *Open Journal of Social Sciences*. 2001. Vol. 9. No. 5].
- Nijman, J.E. (2016). The Renaissance of the City as a Global Actor – The Role of Foreign Policy and International Law Practices in the Construction of Cities as Global Actors'. *The Transformation of Foreign Policy: Drawing and Managing Boundaries from Antiquity to the Present*. Oxford University Press, 209–241 [in English]. [Nijman J. The Renaissance of the City as a Global Actor – The Role of Foreign Policy and International Law Practices in the Construction of Cities as Global Actors'. *The Transformation of Foreign Policy: Drawing and Managing Boundaries from Antiquity to the Present* / Eds. by Andreas Fahrmeier et al. Oxford University Press, 2016. P. 209–241].
- Page, E.C. (1992). Localism and Centralism in Europe: The Political and Legal Bases of Local Self-Government. Oxford: OUP [in English]. [Page E. C. Localism and Centralism in Europe: The Political and Legal Bases of Local Self-Government. Oxford: OUP, 1992. 200 p.]
- Penrose, J. (2002). Nations, States and Homelands: Territory and Territoriality in Nationalist Thought. *Nations and Nationalism*, 8(3), 280 – 281 [in English]. [Penrose J. Nations, States and Homelands: Territory and Territoriality in Nationalist Thought. *Nations and Nationalism*. 2002. Vol. 8. No. 3. P. 280 – 281].
- Raffestin, C. (1984). Territoriality – A Reflection of the Discrepancies Between the Organization of Space and Individual Liberty. *International Political Science Review*, 5(2), 139 – 146 [in English]. [Raffestin C. Territoriality– A Reflection of the Discrepancies Between the Organization of Space and Individual Liberty. *International Political Science Review*. 1984. Vol. 5. No. 2. P. 139 – 146].
- Riker, W. (1964) *Federalism: Origin, Operation, Significance*. Boston: Little, Brown and Company [in English]. [Riker W. *Federalism: Origin, Operation, Significance*. Boston: Little, Brown and Company, 1964. 169 p.]
- Rommele, A. (1999). Cleavage Structure and Party Systems in East and Central Europe. *Cleavages, parties and voters: Studies from Bulgaria, the Czech Republic, Hungary, Poland and Romania* [in English]. [Rommele A. Cleavage Structure and Party Systems in East and Central Europe. *Cleavages, parties and voters: Studies from Bulgaria, the Czech Republic, Hungary, Poland and Romania* / Lawson K., et. al. (eds.). Westport: Praeger, 1999. P. 3 – 17].
- Rosenau, J.N. (1997). *Along the Domestic-Foreign Frontier. Exploring Governance in a Turbulent World*. NY: CUP [in English]. [Rosenau J. N. *Along the Domestic-Foreign Frontier. Exploring Governance in a Turbulent World*. NY: CUP, 1997. 467 p.]
- Schmitter, P.C. (1996). Examining the Present Euro-Polity with the Help of Past Theories. *Governance in the European Union* / G. Marks, F. Scharpf, P. Schmitter (eds.) London: Sage, 1–14 [in English]. [Schmitter P. C. Examining the Present Euro-Polity with the Help of Past Theories. *Governance in the European Union* / G. Marks, F. Scharpf, P. Schmitter, W. L. Streeck. (eds.) London: Sage Publications. 1996. P. 1 – 14].
- Smith, B.C. (1985). *Decentralization: The Territorial Dimension of the State*. London: G. Allen & Unwin [in English]. [Smith B. C. *Decentralization: The Territorial Dimension of the State*. London: G. Allen & Unwin, 1985. 227 p.]
- Soja, E.W. (1971). *The Political Organization of Space*. Washington, D.C.: Resource paper No. 8., Association of American Geographers. Commission on College Geography [in English]. [Soja E. W. *The Political Organization of Space*. Washington, D.C.: Resource paper No. 8., Association of American Geographers. Commission on College Geography. 1971. 54 p.]
- Vimr, M. (2015). Political Representation of Ethnic Minorities at Local Level: Factors, Context and Empirical Examples. *Slovak Journal of Political Sciences*, 15(4), 352 – 373 [in English]. [Vimr M. Political

- Representation of Ethnic Minorities at Local Level: Factors, Context and Empirical Examples. *Slovak Journal of Political Sciences*. 2015. Vol. 15. Is. 4. P. 352 – 373].
- Walsh, D. (2018). *Territorial Self-Government as a Conflict Management Tool*. London: Palgrave Macmillan [in English]. [Walsh D. *Territorial Self-Government as a Conflict Management Tool*. London: Palgrave Macmillan, 2018. 245 p.].
- Watson, A. (1992). *The Evolution of International Society*. London and New York: Routledge [in English]. [Watson A. *The Evolution of International Society*. London and New York: Routledge, 1992. 346 p.].
- Uzun, Y.V. (2021). Appropriation of space: organisation of interaction in complex political systems. Odesa: Phoenix [in Ukrainian]. [Узун Ю. В. Привласнення простору: організація взаємодії в складних політичних системах. Оdesa: фенікс, 2021. 378 с.].

Стаття надійшла до редакції 27.02.2024

Uzun Yu. V.

Department of Political Sciences

Odesa I. I. Mechnikov National University

r. 37, French blvd, 24/26, Odesa, 65082, Ukraine

TERRITORIAL POLICY IN MULTICOMPONENT SYSTEMS AS AN OBJECT OF THEORETICAL AND METHODOLOGICAL ANALYSIS

Summary

The article "Territorial Policy in Multicomponent Systems as an Object of Theoretical and Methodological Analysis" is devoted to the analysis of the evolution of methodological approaches to the scientific study of territorial policy. The article indicates the stages of methodological development of the analysis of territorial-political systems (TPS), which was accompanied by the transformation of the dominant object of research from: 1) "large" hierarchical "living spaces" of nation-states; to 2) "meso-level" of TPS and to 3) "multimodal spatial units", which operate according to the postmodern logic of political actors and have been studied since the 60s of the twentieth century on the basis of structuralism and constructivism. It is noted that the political processes of the last seven decades demonstrate the deconstruction of the world order, accompanied by the restructuring of national political systems due to increased glocalisation. The article examines the breakdown of "methodological nationalism" and the replacement of the top-down logic of analysis with the bottom-up one, when the decentralisation of the national in the global shifted the attention of researchers and became an instrument of spatial and territorial deconstruction. The article notes that the political process being constructed in the global dimension demonstrates the transformation of territorial and political space from a condition of the political process to the result of political construction, where territorial policy is a set of measures to ensure territorial development and stabilisation of political systems. In the first part of the article, "Territorial Possession" VS. "Spatial Development", the author examines the methodological turn associated with the institutionalisation of European integration into the EU against the backdrop of the transformation of political relations in postcolonial systems. It is noted that the EU has become a model for implementing the strategy of spatial development of complex political systems in the context of deterritorialisation of the political process, where the concept of "territorial possessions" has been transformed into "spatial development", and the region has become a modular unit of dehierarchisation and decentralisation of the TPS. The second part of the article examines the theoretical areas integrated into the complex of "territorial policy" research: Federal Studies, Local Government Studies, Multilevel Government Studies, Polycentric Governance, Electoral Geography and Urban Studies.

Key words: territorial policy, methodology, political processes, deconstruction of the world order, constructivism, spatial development, decentralization.